

Стаття надійшла до редакції 20.023.2011

УДК 316.334.3

*Малявін Є. В., Семке Н. М.
м. Харків, Україна*

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Помітну роль в діяльності будь-якої політичної системи відіграють громадсько-політичні об'єднання. На відміну від політичних партій, вони не ставлять перед собою задачу оволодіння владою, але тим не менше чинять на неї значний вплив. Усвідомлення змісту діяльності громадських організацій, їхнього місця та ролі в суспільстві має не лише науково-пізнавальне, а й практичне значення. Без цього неможливо об'єктивно проаналізувати реалії нинішнього життя, виявити суперечності, які виникають у суспільстві.

Свідчення про об'єднання людей зі спільними поглядами на природу, суспільство, літературу, мистецтво можна знайти вже у стародавніх суспільствах. У різних народів виникають різноманітні громадські об'єднання, що певною мірою впливають на суспільно-політичний розвиток. До таких можна віднести численні філософські школи Стародавньої Греції середньовічні лицарські ордени, літературні й художні об'єднання епохи Відродження, різноманітні таємні організації (наприклад, масонські ложі або товариства декабристів) і політичні клуби Нового часу. Паралельно відбувалося осмислення сутності громадських об'єднань, їх місця і ролі у суспільстві. Виникнення громадських об'єднань – процес об'єктивний, закономірний, зумовлений потребою людей у колективній творчості розвитку ініціативи, здібностей.

Пояснюючи причини появи і функціонування громадських об'єднань ряд західних соціологів висувають на перший план біологічні та психологічні причини об'єднання людей у різноманітні спілки, асоціації, групи. Підкреслюється роль у цьому процесі інстинкту самозбереження: індивід у громадському об'єднанні шукає захисту від страху буття.

Не менш популярні інші аргументи: інстинктивна потреба у спілкуванні, прагнення до самоствердження (особливо характерне для лідерів). Американський соціолог П. Плау висунув припущення про взаємозв'язок між виникненням громадських об'єднань і раціональним прагненням людини до певних вигод, досягнення яких можливе за умови соціальної взаємодії та суперництва.

В сучасному світі право на об'єднання є невід'ємною частиною прав людини і громадянина. Воно проголошене Загальною декларацією прав людини. Конституції демократичних держав гарантують свободу створення

громадських об'єднань, діяльність яких має ґрунтуватись на демократичних засадах, відповідати вимогам відкритості і гласності.

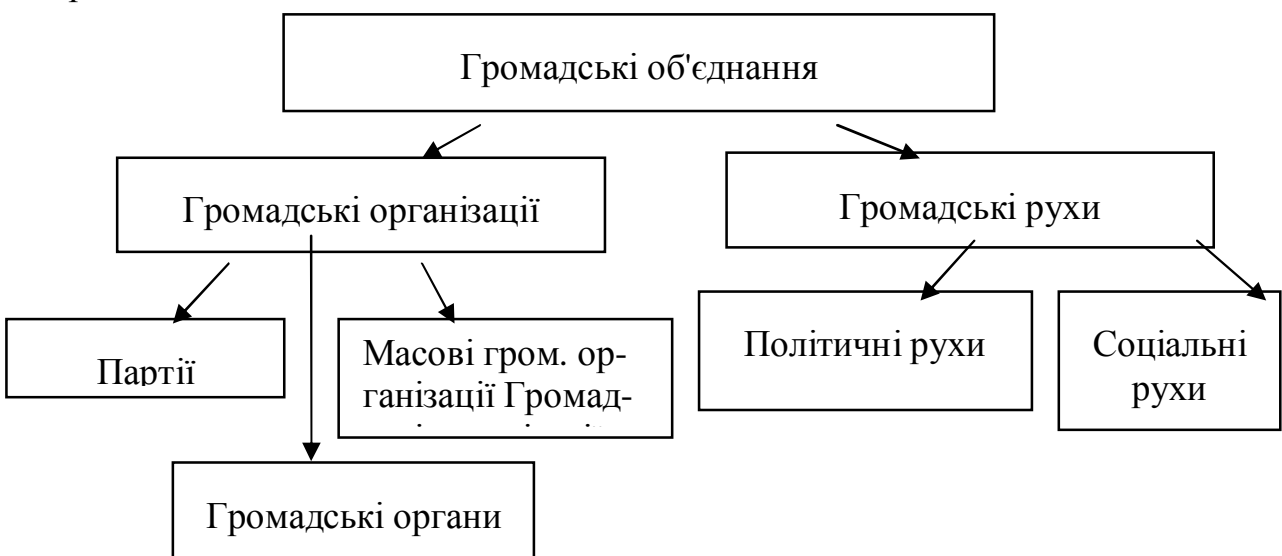
У більшості країн світу громадські об'єднання для здійснення своїх цілей і завдань, передбачених статутами, користуються правами:

- брати участь у формуванні державної влади і управління;
- реалізовувати законодавчу ініціативу;
- брати участь у виробленні рішень органів державної влади і управління;
- представляти й захищати інтереси своїх членів (учасників) у державних і громадських органах.

Держава створює рівні можливості для діяльності усіх громадських об'єднань. Не підлягають легалізації об'єднання, метою яких є зміна конституційного ладу шляхом насильства, підрив безпеки держави діяльністю на користь іноземних держав, пропаганда війни, насильства чи жорстокості, розпалювання національної та релігійної ворожнечі, створення незаконних воєнізованих формувань.

З розширенням демократії і зростанням рівня політичної культури посилюється тенденція до урізноманітнення громадських об'єднань у соціально-політичному житті, їх впливовості у конкретно-історичних ситуаціях, зрештою до їх чіткої диференціації на громадські організації і громадські рухи. Причому особлива активність названих об'єднань, а також динаміка їхнього розростання та впливу спостерігається у суспільствах перехідного типу, де одночасно виникає безліч складних суспільно-політичних проблем.

Громадські об'єднання – це добровільні формування, які виникають в результаті вільного волевиявлення громадян, об'єднаних на основі спільності інтересів.

Малюнок: Структура громадських об'єднань

В структурі громадських об'єднань виділяють громадські організації і громадські рухи. Для вивчення процесу інституціоналізації сучасних громад-

ських організацій і рухів поряд з другими теоріями доцільно використовувати теорію «мобілізації ресурсів». Ця теорія виникла на рубежі 70-х рр. ХХ ст. Її представниками вважають М. Залда, Дж. Маккарті, М. Асіма. Названа теорія соціологічно аналізує «тактику і стратегію рухів, проблеми їх росту, упадку та змін». (.Здравомыслова Е.А. Парадигмы и модели социологии общественных движений // Социология общественных движений: концептуальные модели исследования. М., 1992. с.32). Ядром теорії є поняття організації громадських рухів. Організація ідентифікується з цінностями-цілями того чи іншого громадського руху, сформованими в тій чи іншій культурній ситуації. Для успішної діяльності організації необхідні зовнішні (рівень правового розвитку суспільства, наявність демократичних традицій, розвиненість інфраструктури, достатній рівень добробуту суспільства та ін.) і внутрішні (люди, гроші) ресурси. В рамках цієї теорії виділяють три групи умов, необхідних для успішної діяльності рухів: легалізація в громадській думці і на рівні права, інформованість в ЗМІ, зовнішня економічна підтримка.

Громадські організації – це масові об'єднання громадян, що виникають за їх ініціативою для реалізації довгострокових цілей.

В свою чергу в структурі громадських організацій можна також виділити більш і менш інституціоналізовані формування. Найбільш високий рівень інституціоналізації у політичних партій. Відокремлення політичних партій від інших громадських організацій зумовлене також і тим, що вони мають специфічну мету – оволодіння політичною владою.

Масові громадські організації також мають свій статут і характеризуються чіткою структурою, але основна їх мета – відстоювати і реалізовувати інтереси певних груп населення. Найбільш поширеними їх різновидами в сучасному світі є: профспілки, організації інвалідів, ветеранські, жіночі, молодіжні, дитячі; наукові, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні товариства; творчі спілки; різноманітні земляцтва, фонди, асоціації, товариства і т. ін.

Громадські органи – особливий вид громадських об'єднань, які створюються найчастіше при державних органах і виступають формою прояву громадської активності мас (Комітет захисту миру, Комітет ветеранів війни, Комітет солдатських матерів та ін.). Багато з них не мають фіксованого членства, статутних документів.

Громадські рухи теж мають масовий характер і створюються з певною метою. Однак на відміну від громадських організацій, це структурно не оформлені масові об'єднання громадян і організацій різних соціально-політичних орієнтацій, діяльність котрих, як правило, має тимчасовий характер і найчастіше спрямована на виконання певних тактичних завдань, після чого вони або розпадаються, або консолідується в нові політичні партії чи масові громадські організації.

Основними різновидами громадських рухів є політичні і соціальні.

Політичні рухи являють собою активну діяльність політичних сил, спрямовану на зміну існуючих владно-державних структур суспільства або відносин між державами в системі світового співтовариства.

Суспільні рухи – об'єднання різних соціальних сил для реалізації поставлених цілей. Це – антивоєнні, молодіжні, жіночі, громадських ініціатив, альтернативні та інші.

Аналізуючи виникнення і розвиток громадських рухів, польський політолог Єжи Вятр розрізняє п'ять основних стадій у їхньому становленні:

- 1) створення передумов руху (спонтанними діями знизу або організаційними заходами згори);
- 2) стадія висловлення прагнень (опублікування чи виголошення заяв, програм та ін.);
- 3) стадія агітації;
- 4) стадія розвиненої політичної діяльності;
- 5) стадія затухання політичного руху, коли мета руху досягнута, або коли вона виявляється нездійсненою.

Не всі рухи досягають четвертої стадії. Щоб вона настала, рухи повинні бути достатньо сильними в організаційному плані, що не завжди вдається.

Суттєвою причиною піднесення ролі громадських рухів у соціально-політичному житті й у політичній системі суспільства є неспроможність традиційних партійно-політичних інститутів своєчасно помітити і тверезо оцінити нові реалії, пов'язані з можливостями участі населення у здійсненні демократичних перетворень.

Громадські організації та рухи виконують різноманітні функції. Їх можна поділити на дві групи:

- функції, що їх громадські організації та рухи виконують відносно системи влади в державі;
- функції, виконувани щодо інтересів членів цих організацій та рухів.

У першій групі можна виокремити дві основні функції: опозиційну і творчу, що тісно взаємопов'язані. Роль цих функцій полягає в запобіганні надмірній централізації й посиленні влади держави, сприянні прогресивному розвитку громадського суспільства. Для досягнення мети громадські об'єднання вдаються до різних засобів: підтримки чи незгоди з державними рішеннями, висування альтернативних програм, апеляції до громадської думки, контролю тощо, завдяки чому управління "зверху" доповнюється самоврядуванням громадськості "знизу".

Із другої групи функцій, виконуваних громадськими організаціями та рухами щодо своїх членів, можна виокремити захисну й допоміжну. Громадські організації та рухи захищають своїх членів від державних структур. Це особливо важливо тоді, коли законодавчий демократичний процес перебуває у стадії формування і коли існує негативна традиція невиконання законів і нещасливого ставлення до особистості в державних структурах. Допоміжна фун-

кція виявляється в наданні громадськими організаціями та рухами через власні структури можливостей своїм членам вирішувати особисті проблеми.

На сучасному етапі в демократичних суспільствах громадські об'єднання перебирають на себе все більше функцій державних установ, борються з бюрократизацією суспільного життя, здійснюють громадський контроль над ними, впливаючи на державну політику і розвиток суспільства загалом.

Щоб розібратися в широкому спектрі громадських об'єднань треба зупинитись на їхній типології.

В науковій літературі є різні підходи до класифікації громадських об'єднань. Так, за інтересами та діяльністю виокремлюють такі громадські об'єднання:

– *за економічними інтересами* – організації підприємців, кооперативи, споживчі спілки, представників вільних професій і т.п.

– *за суспільно-політичними інтересами* розрізняють організації культурного, гуманітарного напрямів, релігійні;

– *за методами діяльності та правового статусу*: легальні та офіційні (офіційно зареєстровані в органах влади, організаційно оформлені), а також неформальні організації (не зареєстровані юридично, створені спонтанно за ініціативою "знизу", згідно з усвідомленими спільними інтересами; незалежні від офіційних державних органів, діючі без чіткої програми за принципами самоврядування);

– *за видами діяльності*: економічні, освіти й культури, наукові й науково-технічні, опікунські, охорони здоров'я, природи, національні, конфесійні, оборонні, спортивні й туристські.

Також громадські об'єднання класифікують:

- *за масштабами діяльності* – міжнародні, внутрішньодержавні, локальні;

- *за ставленням до існуючого ладу* – консервативні, реформістські, революційні, контрреволюційні;

- *за спонукальними мотивами виникнення* – соціально усвідомлені (спілки ветеранів, студентської молоді); вартісно-орієнтовані (рух "зелених", спілка "Чорнобиль"); традиційно зумовлені (релігійні, національні об'єднання).

Серед найпоширеніших громадських об'єднань в сучасному світі виділяють профспілки, молодіжні, жіночі, релігійні та інші.

Наймасовішими серед громадських об'єднань були і залишаються профспілки. Вони виникли в другій половині XVIII ст. в Великобританії як асоціації висококваліфікованих робітників, які об'єдналися для захисту своїх професійних інтересів і збереження свого соціального статусу. Перші профспілки носили локальний характер. На протязі XIX ст. профспілки створюються у всіх розвинутих країнах Європи і Америки. В кінці XIX ст. виникають галузеві виробничі профспілки, створюються національні профсоюзні центри. На початку XX ст. створюються міжнародні виробничі секретаріати – міжнародні федерації і профспілки робітників однієї галузі виробництва. В

країнах Азії і Африки широкий розвиток профспілкового руху в цілому розпочався після закінчення другої світової війни.

В кінці ХХ ст. світовий профспілковий рух нараховував, за різними оцінками, 500 – 600 млн. чоловік, що складало 40 -45% армії найманої праці. В багатьох індустріально розвинутих країнах Європи і Америки профспілки не охоплюють всієї маси найманих робітників, а включають переважно зайнятих в традиційних галузях матеріального виробництва. Кризовий стан профспілок пов'язаний з неадекватністю їх діяльності змінам в характері праці і галузевій структурі зайнятості, викликаними структурною перебудовою економіки і науково-технічною революцією. Тому профспілки розширюють сферу своєї діяльності. Водночас із захистом економічних, матеріальних інтересів своїх членів виконують широкі соціальні та суспільно-політичні функції: обстоюють інтереси працюючих щодо робочого дня, відпусток, фінансової політики, організації виробництва, умов праці, соціально-культурних та побутових умов, безробіття, пенсійного забезпечення, професійної підготовки тощо.

В зв'язку із зростанням глобальних проблем людства профспілки багатьох країн, і перш за все міжнародні профцентри, активно підключились до їх вирішення разом з іншими масовими демократичними рухами.

У боротьбі за інтереси працюючих профспілки послуговуються різноманітними засобами та методами: від переговорних до радикальних (вимоги, заяви, угоди, альтернативні рішення, контроль, експертні оцінки, страйки, маніфестації, голодування, мітинги тощо). Нерідко вони домагаються вагомих позитивних результатів, сприяють набуттю вмінь і навичок самоврядування.

Політичні функції профспілок принципово розрізняються в суспільствах різного типу. В тоталітарних суспільствах: профспілки якщо і існують то виконують роль "приводних ременів" від партії до мас а також залучаються до вирішення внутрішніх, головним чином господарських, проблем виробничих колективів. В такому суспільстві профспілки можуть також приймати участь в організації виробництва, дублюючи інші системи управління. Демократизація політичних режимів безпосередньо пов'язана з розширенням політичної ролі профспілок як повноправних учасників і організаторів політичного життя значної маси людей, зайнятих в самих різноманітних видах виробництва. Політична активність профспілок є критерієм розвитку політичного життя суспільства.

Молодіжні об'єднання. Основними їх цілями і завданнями є захист різноманітних потреб та інтересів молоді, мобілізація та інтеграція молодіжних структур на виконання соціально значущих завдань, виховна робота. Молодіжні формування помітно впливають на зміцнення миру, співробітництва і дружби між народами.

Нині існує Всесвітня Федерація Демократичної молоді (вона об'єднує сотні молодіжних організацій із 100 країн світу), Міжнародна спілка студен-

тів. Всесвітній молодіжний рух нині переживає відносно подолання ідеологічних розбіжностей, які спричиняли протистояння і унеможлилювали діалог між молодіжними організаціями різної політичної орієнтації: соціал-демократичної, ліберальної, консервативної, християнсько-демократичної, комуністичної тощо. Однак це не означає злиття, нівелювання поглядів.

У більшості країн світу виокремлюється два рівні груп молодіжних об'єднань залежно від цілей і залучення молоді до суспільно-політичного життя: 1) об'єднання молоді, предметом діяльності яких є соціально-економічні та політичні проблеми і 2) об'єднання дозвільного характеру. Трапляються й об'єднання агресивної, неконструктивної самодіяльності молоді (фанати, люберці та ін.), епатажної самодіяльності (металісти), альтернативні або контркультурні течії (хіпі, рокери, авангардисти та ін.).

Молодіжний рух в Україні координує Український національний комітет молодіжних організацій, який є незалежною неурядовою організацією має статус Всеукраїнської спілки молодіжних та дитячих громадських організацій. У своїй діяльності цей комітет керується законодавством України та власним статутом.

Жіночі громадські об'єднання. Їх виникнення відносять до епохи Просвітництва. Вважається що жіночий рух був започаткований написанням французькою письменницею Олімпією Де Гуж (1791 р.) "Декларації прав жінки і громадянки" на противагу "Декларації прав людини і громадянина", в якій прокламувалася рівність всіх громадян чоловічої статі перед законом. Жіночий рух пройшов довгий шлях і домогся значних змін в соціально-політичному становищі жінки, її місця і ролі в політичному житті суспільства. В ньому відбувалися значні трансформації пов'язані із розвитком науки, суспільно-політичних і економічних відносин, демократичних перетворень у світі, зміною суспільної свідомості.

Нині сприймаються як належне рівні права чоловіків і жінок на навчання, освіту, професійну діяльність, володіння майном, участь у справах держави, у формуванні органів влади. У конституціях майже всіх держав світу закріплено ці рівні права.

В багатьох країнах світу відбулася інституціоналізація, тобто оформлення жіночих організацій як суб'єктів суспільного життя. Так, в Україні з кожним роком зростає кількість та чисельність різних сучасних організацій: асоціації, ліги, кризові центри, клуби за інтересами і ін. Згідно з цільовими установками, формами діяльності та впливом на розвиток жіночого руху та українське суспільство в цілому умовно можна виділити чотири групи жіночих організацій.

– Традиційні жіночі організації, їх ще визначають як історичні. Вони відродилися на ґрунті тих жіночих організацій, що діяли у різні історичні періоди по всій Україні.

– Соціально орієнтовані жіночі організації. Їх створення було відгуком на болючі соціальні проблеми, зумовлені змінами, що зачепили домінантні підвалини людського буття. В цій групі особливо виділяється своєю діяльністю організація солдатських матерів України (ОСМУ). Діяльність цієї організації в значній мірі має політичний характер. Головні завдання ОСМУ на сучасному етапі – формування професійної армії, ліквідація позастатутних відносин серед військовослужбовців, поліпшення морального та фізичного здоров'я в армії.

– Організації ділових жінок. Проблеми, успадковані від тоталітарного ладу, новий етап трансформації суспільства призвели до вкрай важкого економічного становища країни. У таких умовах певна частина жінок вдалася до активних пошуків шляхів економічного виживання. Їх економічна активність виявилася у створенні об'єднань економічного характеру на ґрунті ділових відносин.

– Організації феміністичної орієнтації. Вони характеризуються строкацією, багатоплановістю, структурно нагадують групи підвищення свідомості їх членів, мало чисельні за складом. Ці організації не претендують на провідну роль у жіночому русі, не прагнуть представляти та захищати інтереси усіх жінок України, а створюються та діють на основі спільних групових інтересів, взаємодовіри та порозуміння у межах об'єднання. Такі групи мають форму громадянських ініціатив – неформальних груп жінок, які прагнуть вирішити локальні конкретні проблеми.

Релігійні об'єднання. Вони є важливою складовою політичної системи суспільства. І хоча найчастіше церква відокремлена від держави, релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з іншими громадськими об'єднаннями засоби масової інформації. Церква може підтримувати або не підтримувати певні державні починання, суттєво впливати на масову свідомість віруючих. Більше того, служителі культу мають законне право на участь у політичному житті. Міжнародні релігійні організації (Всесвітня рада церков, Християнська мирна конференція, Всесвітній ісламський конгрес, Азіатська буддійська конференція, Всесвітня федерація католицької молоді та ін.) відіграють вагомий роль у спілкуванні народів. У їхньому полі зору перебувають не лише релігійні питання, а й турбота про збереження миру, злагоди, високу духовність і моральні чесноти, гуманізм та любов до ближнього.

Список літератури: 1. Ежи Вятр. Социология политических отношений – М.: Прогресс, 1979. 2. *Громадські об'єднання в Україні:* Навч. посіб. / За ред. В. М. Бесчасного. – К., 2007; 3. *Здравомыслие Е.А.* Парадигмы и модели социологии общественных движений // Социология общественных движений: концептуальные модели исследования. М., 1992; 4. *Кормич Л. І., Шелест Д. С.* Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України. – К., 2004; 5. Партії та громадсько-політичні рухи: світовий досвід і Україна. – К., 2004.

Є. В. Малявін, Н. М. Семке

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Громадські об'єднання є важливою складовою політичної системи й можуть бути кваліфіковані як громадсько-політичні організації й рухи. З розширенням демократії і зростанням рівня політичної культури посилюється тенденція до урізноманітнення громадських об'єднань у соціально-політичному житті, їх впливовості у конкретно-історичних ситуаціях. Громадські організації та рухи виконують різноманітні функції відносно системи влади в державі; та щодо інтересів їх членів.

Е. В. Малявин, Н. М. Семке

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Общественные объединения являются важной составляющей политической системы и могут быть квалифицированы как общественно-политические организации и движения. С расширением демократии и ростом уровня политической культуры усиливается тенденция к многообразию общественных объединений в социально-политической жизни, их влиятельности в конкретно-исторических ситуациях. Общественные организации и движения выполняют различные функции в отношении системы власти в государстве; и относительно интересов их членов.

Є. Malyavin, N. Semke

GROMADSKI OB'EDNANNYA YAK SKLADOVA OF CHASTINA POLITICHNOЇ ORGANIZATSII SUSPILSTVA

Public associations are an important component of the political system and can be classified as socio-political organizations and movements. With the expansion of democracy and the growing level of political culture the tendency towards variety of public associations in social and political life, their influence in the concrete historical situations is intensifying. Public organizations and movements perform various functions regarding the state power system, and the interests of their members.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2011